

نقد و بررسی ترجمه و تفسیر نور

○ مقدمه :

این نقد مشتمل بر معرفی نویسنده (ترجمه و تفسیر نور) و معرفی کتاب مذکور و معرفی اولین نقد بر اثر و دو مدخل شامل نقد بر اولین نقد و نقد ادعای نویسنده و مدخل دوم شامل طرح پنج آیه از آیات فقهی و اعتقادی و بررسی تطبیقی آنها و پی‌نوشت‌ها و شناخت‌نامه ماخذ می‌باشد.

○ معرفی نویسنده (تفسیر نور) :

دکتر مصطفی خرم‌دل، عضو هیأت علمی دانشگاه کردستان و از قرآن‌پژوهان معاصر اهل سنت و نویسنده کتاب (ترجمه و تفسیر نور) می‌باشد، انگیزه و روش آقای خرم‌دل در نگارش تفسیر نور را به قلم خود او می‌خوانید :

«بعد از مدتی کار و کوشش، تصمیم گرفتم از باغ پرگل مجموعه تفاسیری که در دسترس است به گلچین معانی بپردازم و همچون زنبور عسل بر بهترین شکوفه‌ها و خوشبوترین گل‌ها بنشینم و انگبینی دل‌انگیزتر و مفیدتر تهیه ببینم و بر سفره دوستان بچینم، شش سال پر کشیدن بدین گلزار و آن گلزار، مکیدن شیره این و آن گل، توانستم شهادتات و معطر سسی جزء قرآن کریم را بر خوان دوستان نهم، برای اینکه این گلچین، تفسیر قرآن با قرآن و هماهنگ با تفاسیر معتبر بوده و کارم تحقیق باشد، نه تقلید و تفسیر به رأی آیات و نه تحمیل نظرات، اغلب پس از بیان معنی واژه‌ها و بندها، به آیه‌های دیگر و گاهی به مراجع سخن (نگاه) اشاره نموده‌ام.»^{۲۴}

معرفی کتاب تفسیر نور :

کتاب ترجمه و تفسیر نور در یک مجلد و در قطع رحلی و در ۱۳۳۷ صفحه توسط انتشارات احسان در تهران به رشته تحریر درآمده و از سوی واحد نظارت بر چاپ قرآن کریم سازمان تبلیغات اسلامی و معاونت نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مجوز انتشار یافته است و نویسنده با بیان اشتقاق لغات و معانی آنها و بیان توجه اعراب و بایبهره‌گیری از تفاسیر معتبر و به روش تفسیر قرآن به قرآن به نگارش ترجمه و تفسیر خود پرداخته است. شایان به ذکر است که جناب آقای حجه الاسلام و المسلمین قرآنی ترجمه و تفسیری بر قرآن به نام نور نگاشته‌اند که در ذهن خواننده محترم با این تفسیر مورد نقد، اختلاطی پیدا نکند.

○ معرفی اولین نقد (کتاب ترجمه و تفسیر نور) :

محقق بزرگوار جناب آقای محمد علی کوشا در مجله ترجمان وحی ۳ اولین نقد را بر کتاب ترجمه و تفسیر نور آقای دکتر مصطفی خرم‌دل نگاشته است. او مقاله خود را با این عبارات آغاز نموده است :

«یکی از ترجمه‌های ارزنده قرآن کریم که با تفسیری کوتاه و شرح لغات در پانوشته‌ها در موضوع قرآن پژوهی پا به عرصه وجود نهاده، ترجمه تفسیری استاد دکتر مصطفی خرم‌دل با عنوان (تفسیر نور) است. چاپ دوم این تفسیر از هر جهت بر چاپ نخست آن برتری دارد. در سرتاسر این ترجمه تفسیری، دقت، ظرافت، نکته‌سنجی، حسن سلیقه و از همه مهمتر توجه مترجم فرهیخته به نکات ادبی و توضیح مختصر و مفید آنها و عشق و علاقه سرشار او به قرآن کریم بر خواننده بصیر پوشیده نمی‌ماند.»

□ مدخل یک :

وقتی مقاله نقادانه آقای محمد علی کوشا را خواندم تصمیم گرفتم برای بهره‌گیری کامل، یک نسخه از تفسیر نور آقای دکتر خرم‌دل را تهیه کنم، پس از مطالعه مقدمه تفسیر، بسیار امیدوار شدم که سرانجام گمشده خود را پس از سال‌ها انتظار، یافتم. با شوق فراوان و امید کامل بر این گفته نویسنده کتاب «که کارم تحقیق و تفسیر آیات باشد نه تقلید و تحمیل نظرات خود بر دیگران» به جستجوی آیات مورد نظر خودم پرداختم، اما هر چه بیشتر مراجعه می‌کردم تأثر و تأسفم، فزونی می‌یافت.

○ نقد بر اولین نقد:

روی سخن من نه تنها با آقای محمد علی کوشا، بلکه تمامی نقادان علوم قرآنی و آثار قرآن پژوهی است که چرا تنها به نکات ادبی آثار می‌پردازند و کمتر به روح رسالت قرآن یعنی تبیین احکام، حقایق اعتقادی و مسائل اصولی و زیربنائی توجه می‌کنند. مطمئن بودم که جناب آقای محمد علی کوشا، پس از بیان قوت‌ها، به خصوص سبک پاورقی‌ها که ویژگی خاص دارد و از لحاظ اشتقاق لغات، معانی آنها و بیان وجه اعراب، برای قرآن پژوهان بسیار ارزنده و مفید است، علاوه بر ایراد نکات ادبی و بیان ضعف‌های لفظی، به ضعف‌ها و یاصریح‌تر بگویم به تعصبات اعتقادی خاص مترجم اشاره می‌فرمودند و آنها را مستنداً مورد بحث قرار می‌دادم دادند که نقاد محترم این کار را انجام نداده‌اند و خواندن مقاله نقد ایشان بدون بیان تعصبات اعتقادی خاص مترجم و جهات آن برای قرآن پژوهان جوان و یا علاقه‌مندان تفسیر قرآن مشکل‌ساز می‌باشد.

○ نقد ادعای نویسنده (تفسیر نور):

آقای مصطفی خرم‌دل در مقدمه (ترجمه و تفسیر خود) مدعی شده‌اند که کارشان تحقیق است نه تحمیل نظرات در حالی که آراء نظرات خود را بر تمامی آراء مفسرین ترجیح داده‌اند. احتمال دادم مشکل در منابع تحقیقی ایشان باشد، لذا با دقت به قسمت منابع و مراجع در پایان کتاب مراجعه کردم دیدم تفاسیر المیزان ۴ و نمونه ۵ از منابع متعددی از اهل سنت چون: تفسیر الکبیر فخر رازی، جامع‌البیان فی تفسیر القرآن محمد بن جریر طبری، الجامع الاحکام القرآن معروف به تفسیر قرطبی، الکشاف زمخشری، تفسیر بیضاوی، روح المعانی آلوسی ۶ استفاده کرده‌اند، معلوم نیست چرا محقق بزرگواری که از منابع

بسیاری استفاده کرده‌اند آراء و نظرات خود را بر آراء مفسرین ترجیح داده‌اند متأسفانه ترجمه‌های انتخابی آقای خرم‌دل نیز با تمامی منابع فوق‌الذکر که به عنوان مرجع در پایان کتاب خود آورده‌اند، مغایرت دارد.

□ مدخل دو :

بررسی روح رسالت قرآن و چگونگی تبیین احکام و حقایق اعتقادی، امری است که بایستی با دقت و ظرافت انجام پذیرد، اگر در ترجمه آیات و اصطلاحات فقهی و اعتقادی تسامح و تساهل صورت گیرد و یا بدون توضیح با آراء خاصی که با آراء مفسرین شیعه مغایرت دارد، ارائه گردد و یا معلوم نباشد آراء ارائه شده با کدامیک از فرق مسلمین سازگار است و ترجمه انتخابی با کدام تفسیر و کدام دلیل مستند مطابقت دارد. تدوین، انتشار و صدور مجوز انتشار چنین تفسیری محل تأمل است.

آنگاه که قرآن با ترجمه شیخ شاه ولی‌الله دهلوی در چاپخانه مجمع ملک فهد آل سعود چاپ گردیده و با مهر و امضاء او به حجاج ایرانی اهداء می‌گردد، شیعیان عزیز هرگز انتظار ندارند که قرآن مذکور و ترجمه آن مطابق با آراء فقهاء و مفسرین شیعه باشد. بلکه همگان می‌دانند که این قرآن اهدائی، مورد تأیید دولت عربستان سعودی است. اما وقتی قرآن و ترجمه قرآنی همراه با تفسیر در جمهوری اسلامی ایران چاپ می‌شود و مشخص نمی‌شود که مترجم چه اعتقادی دارد و آراء فقهی آن با کدامیک از فرق مسلمین سازگار است و ترجمه انتخابی او با کدام تفسیر و کدام دلیل مستندی مطابقت دارد، چه تضمینی وجود دارد که یک فرد ایرانی شیعی که خواستار ترجمه‌ای صحیح از قرآن مجید است و سبب اطلاع از آراء فقهی خاص مترجم است که با آنچه تاکنون بدان عمل می‌کرده سازش ندارد، دچار سردرگمی نشود و توضیحی هم بر روی کتاب وجود نداشته و تذکری دال بر اینکه کتاب مذکور ویژه فلان مذهب از مذاهب اهل سنت است داده نشود. البته روی سخن ما در این مدخل با بخش نظارت بر چاپ و انتشار قرآن سازمان تبلیغات اسلامی و معاونت چاپ و نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است که وضعیت مترجم و کتاب و جایگاه استفاده از آن را مشخص نموده‌اند.

○ بررسی آیات فقهی

در این بررسی پنج آیه را به ترتیب حروف ابجد مطرح می‌نمایم.

(الف) آیه وضو

(ب) آیه تیمم

(ج) آیه روزه

(د) آیه خمس

(هـ) ذبح‌ها و خوراکی‌های حلال

الف) آیه وضو: «یا ایها الذین آمنوا اذا قمتم الی الصلوه فاعسلوا و جوهکم و ایدیکم الی المرافق و امسحوا برؤوسکم و ارجلکم الی الکعبین...»^۷

ترجمه المیزان: «ای اهل ایمان چون خواهید برای نماز برخیزید صورت و دست‌ها را تا آرنج بشوئید و سر و پاها را تا برآمدگی پا مسح کنید.»

ترجمه (نور): «ای مؤمنان هنگامی که برای نماز بپا خاستید صورت و دست‌های خود را همراه با آرنج‌ها بشوئید و سرهای خود یا همه یا قسمتی از آن را مسح کنید و پاهای خود را همراه با قوزک‌های آنها بشوئید.»

ب) آیه تیمم: «و ان کنتم جنباً فاطهروا و ان کنتم مرضی او علی سفر او جاء احد منکم من الغائط او لمستم النساء فلم تجدوا ماء فتیمموا صعیداً طیباً فامسحوا بوجوهکم و ایدیکم منه.»^۸

❖ ترجمه المیزان: «و اگر جنب هستید پاکیزه شوید (غسل کنید) و اگر بیمار یا مسافر باشید و یا یکی از شما را قضای حاجت دست داد و یا با زنان مباشرت کرده‌اید و آبی برای غسل و وضو نیابید و یا استعمال آب ضرر داشته باشد در این صورت به خاک پاک و پاکیزه تیمم کنید و با آن خاک صورت و دست‌ها را مسح کنید.»

❖ ترجمه (نور): «اگر بیمار یا مسافر باشید و یافتن آب برایتان ضرر و دشواری داشته باشد یا قضای حاجت کرده و یا با زنان مجامعت کرده‌اید و در همه این صورت‌ها آب برای غسل یا وضو نیافتید یا خاک پاک تیمم کنید بدین شکل که دو بار کف دستان خود را بر خاک زده و با آن بر صورت‌ها و دست‌های خود از مچ تا آرنج مانند وضو از پایین به بالا بکشید.»

ج) آیه روزه: «فمن کان منکم مریضاً او علی سفر فعدّه من ایام اخر.»^۹

❖ ترجمه المیزان: «هر کس از شما بیمار یا در سفر بود چندی از روزهای دیگر، به شماره روزهایی که برای روزه تعیین شده روزه بگیرد و بر کسانی که روزه برایشان طاقت فرساست، بدلی مقرر شده است.»

❖ ترجمه (نور): «کسانی که از شما بیمار یا مسافر باشند اگر افطار کردند و روزه نگرفتند به اندازه آن روزها چند روز دیگری را روزه می‌دارند و البته بیمار یا مسافر مجاز است روزه نگیرد و یا روزه ندارد.»

□ توضیح: نویسنده تفسیر نور در ترجمه همین قسمت از آیه ۱۸۵ سوره بقره نتیجه گرفته که بیمار و مسافر می‌توانند از رخصت استفاده کنند و روزه ندارد در حالی که در آیه (رخصت نیست) و بیمار و مسافر باید روزه نگیرد و بعد قضا کند.

د) آیه خمس: «واعلموا انما غنمتم من شیء فان الله خمسہ وللرسول ولذی القربی.»^{۱۰}

❖ ترجمه المیزان: «ای مؤمنان بدانید که هر چه به شما اعم از غنائم جنگ (یا از باج مکاسب و یا آنچه از معدن و گنج و غواصی بدست می‌آید) خمس آن خاص خدا و رسول و خویشان او و یتیمان و فقیران و در راه سفر ماندگان است.»

❖ ترجمه (نور): «ای مسلمانان بدانید که همه غنایمی را که فرا چنگ می‌آورد متعلق به خدا و پیغمبر و خویشاوندان پیغمبر و یتیمان و مستمندان و واماندگان در راه است و سهم خدا و رسول به مصالح عامه‌ای که پیغمبر در زمان حیات خود مقرر می‌دارد اختصاص می‌یابد و بعد از او پیشوای مؤمنان معین می‌نماید و بقیه یک‌پنجم هم صرف مابقی افرادی شود و چهارپنجم باقیمانده میان رزمندگان حاضر در صحنه تقسیم می‌گردد و باید به این دستور عمل شود.»

هـ) آیه ذبح‌ها و خوراک‌های حلال: «الیوم احل لكم الطيبات و طعام الذين اتوا الكتاب حل لكم و طعامکم حل لهم.»^(۱)

❖ ترجمه المیزان: «امروز هر چه پاکیزه است شما را حلال شد و طعام اهل کتاب برای شما و طعام شما برای آنها حلال است.»

❖ ترجمه (نور): «امروز با نزول این آیه برای شما همه چیزهای پاکیزه حلال گردید و ذبایح و خوراک اهل کتاب و آنچه با آیات دیگر تحریم شده است برای شما حلال است و خوراک شما برای آنان حلال است.»

- آنچه در صریح آیه ذکر شده، (طعام) اهل کتاب که منطبق با مفاد صحیح اهل کتاب تهیه شده باشد، می‌باشد و شامل همه ذبایح و خوراک‌ها و آنچه آیات دیگر تقدیم شده است نمی‌شود.

ج بررسی آیات اعتقادی:

در این بخش به بررسی پنج آیه از آیات اعتقادی می‌پردازیم و ترجمه بعید و نارسای آقای خرم‌دل را با تراجم و سایر منابع تفسیری اهل سنت که بعضاً نقل و بعضاً منابع مشخص آن را ذکر می‌کنیم، مقایسه خواهیم کرد.

- ۱ - آیه مباحله.
  - ۲ - آیه (موده فی القربی) محبت اهل بیت پیامبر (ص).
  - ۳ - آیه دادن زکاه در حال نماز مولا علی (ع).
  - ۴ - آیه ابرار (اطعام مسکین، یتیم و اسیر).
  - ۵ - آیه عصمت (لیذهب عنکم الرجس اهل البیت).
- (۱) آیه مباحله: «و قل تعالوا ندع ابنائنا و ابنائکم و نسائنا و نسائکم و انفسنا و انفسکم ثم نبتهل فنجعل لعنه الله علی الکاذبین.»^(۱۲)

(ترجمه تفسیر) (نور):

«بیائید ما فرزندان خود را دعوت می‌کنیم و شما هم فرزندان خود را فراخوانید و ما زنان خود را دعوت می‌کنیم و شما هم زنان خود را فرا خوانید و ما خود را آماده می‌سازیم و شما هم خود را آماده سازید. سپس دست دعا به سوی خدا برمی‌داریم و نفرین خود را

بر اعدا و دشمنان ما می‌کنیم.»

معلوم نیست مترجم محترم با تمام قدرت علمی و ادبی خود، چرا عطف‌های صریح رانانیده گرفته و برای انفسنا و انفسکم فعل آماده ساختن را از خود ابداع کرده و ترجمه صریح آیه را تغییر داده است؟

الف) ترجمه شیخ شاه ولی‌اله دهلوی، چاپ عربستان سعودی :

«پس هر که مکابره کند با تو درباره عیسی بعد از آنچه آمد به تو از دانش، پاسخ بگو بیاید تا بخوانیم فرزندان خود را و فرزندان شما را و زنان خود را و زنان شما را و ذات‌های خود را و ذات‌های شما را.»

از ذکر مابقی شواهد به جهت طول بودن متن و تخصصی بودن آنها صرف‌نظر نموده و صرفاً برای پیگیری قرآن‌پژوهان، آدرس منابع و شواهد را ذکر می‌کنم.

ب) جامع البیان فی تفسیر القرآن ابو جعفر محمد بن جریر طبری، متوفی ۳۱۰، ج ۲، ص ۲۱۲ و ۲۱۳.

ج) الجامع لاحکام القرآن معروف به تفسیر قرطبی، ج ۲، ص ۱۰۴.

د) تفسیر کبیر فخر رازی، جلد ۸، ص ۸۵.

ه) تفسیر کشاف زمخشری، ذیل تفسیر آیه مباهله.

۲) آیه مودت فی القربی :

«ذلک الذی یشیر الله عباده الذین آمنوا و عملوا الصالحات قل لا أسئلكم علیه اجرًا الا الموده فی القربی و من یقترف حسنه نزد له فیها حسنا ان الله غفور شکور.»^{۱۲}

○ ترجمه و تفسیر نور :

«این همان چیزی است که خداوند بندگان خود را بدان نوید می‌دهد، بندگان که ایمان آورده‌اند و کارهای شایسته کرده‌اند بگو در برابر آن (همه نعمت که در پرتو دعوت اسلام به شما خواهد رسید) :

از شما پاداش و مزدی نمی‌خواهم جز عشق و علاقه نزدیکی (به خدا) را (که سود آن هم عاید خودتان می‌گردد) هر کس کار نیکی انجام دهد بر نیکی عمل او می‌افزاییم.»
در پاورقی صفحه ۱۰۲۷ این ترجمه آمده است :

«الا الموده فی القربی : مگر شور و شوق تقرب به خدا با انجام حسنات و دوری از سیئات، یعنی آنچه از شما می‌خواهم در پیش گرفتن راه خداست. القربی : تقرب.»

الف : نظر تفسیر جلالین

«... اجرا الا الموده فی القربی - استثناء منقطع - لکن أسألكم ان تودوا قرابتی التی فی قرابتکم ایضا فان له فی کل بطن من قریش قرابه.»

ب: تفسیر کشاف، ج ۴، ص ۲۱۹ و ۲۲۰.

ج: تفسیر کبیر فخر رازی، ج ۲۷، ص ۱۶۶، ذیل آیه مودت.

د: تفسیر طبری، ج ۲۵، ص ۱۶.

ه: تفسیر قرطبی مجلد ۸، جزء ۱۶، ص ۲۲ و ۲۳.

و: تفسیر الکشف و البیان معروف به تفسیر الثعلبی، مکتوبی به ۴۲۷، جلد ۸، ص ۳۱۰ و ۳۱۱.

ز: الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور، جلال‌الدین سیوطی، جلد ۶، ص ۷.

۳) آیه (دادن زکات در حال نماز):

«انما ولیکم الله و رسوله و الذین آمنوا الذین یقیمون الصلوة و یؤتون الزکوة و هم راکعون» ۱۴
تنها خدا و پیغمبر او و مؤمنانی، یاور و دوست شماست که خاشعانه و خاضعانه نماز رابه جای
می‌آورند و زکات مال بدر می‌کنند.

یاورقی ذیل همین آیه:

و هم راکعون و حال آنکه آنان عبادات و تکالیف خود را فروتوانه و از صمیم قلب انجام می‌دهند
(نگاه، آل عمران ۴۳ و ص ۲۴) این جمله، حال فاعل فعل «یؤتون» «تیمون و یؤتون» است (نگاه، توبه
۵۴) و می‌تواند جمله مستانفه نیز باشد.

- آقای دکتر خرم‌دل برای تأیید ترجمه خود خواسته است بخوانند، به آیات ۴۳ آل عمران و ۳۴
سوره ص مراجعه نماید.

اکنون آیات یاد شده را با ترجمه‌های انتخابی ارائه می‌دهیم:

۱ - «یا مریم اقمتی لربک و اسجدی و ارکعی مع الراکعون» (آل عمران)

ای مریم (به شکرانه این نعمت بزرگ) همیشه خاشعانه به اطاعت و عبادت پروردگارت مشغول
شو و با نمازگزاران به سجده و رکوع پرداز (و با آنان نماز بخوان).

۲ - «و ظن داود انما فتناه فاستغفر ربه و خر راکعا و اناب» (قسمتی از ۲۴ ص)

داوود گمان برد که ما او را آزموده‌ایم (و اندازه هراس او از دیگران و نیز نحوه قضاوت‌وی را به
محک و آزمایش زده‌ایم) پس از پروردگار خویش آمرزش خواست و به سجده افتاد و توبه کرد.
الف) ترجمه دهلوی چاپ عربستان، ذیل آیه مذکور.

ب) جامع‌البیان فی تفسیر القرآن - ابوجعفر محمد بن جریر طبری، ج ۶، ص ۱۸۶۶.

ج): اکتشاف زمخشری، ذیل آیه (انما ولیکم الله ...).

زمخشری در کشاف ذیل آیه انما ولیکم الله ... و یؤتون الزکوة و هم راکعون) می‌آورد.

... و هو حال من یؤتون الزکوة، بمعنی یؤتونها فی حال رکوعهم فی الصلاه و آنها نزلت فی علی
کرم اله وجهه حین سأل سائل و هو راکع فی صلاته فطرح له خاتمه ...

۴) آیه ابرار :

«یوفون بالنذر و یخافون یوما کان شره مستطیرا x و یطیعون الطعام علی حبه مسکینا و یتیم و اسیرا ﴿۱۵﴾ انما نطعمکم لوجه الله لا نرید منکم جزاء و لا شکورا»، ۱۵،
و خوراک می‌دادند به بینوا و یتیم و اسیر به خاطر دوست داشت خدا.
(به زبان حال ما بدیشان می‌گویند ما شما را تنها به خاطر ذات خدا خوراک می‌دهیم و از شما پاداش و سپاسگزاری نمی‌خواهیم.)
پاورقی ص ۱۲۴۴ : انما نطعمکم - این آیه از زبان حال نیکان و نیکوکاران است نه اینکه محستان چنین سخنی را هر بار به مستمندان گفته باشند.
الف) کشف زمخشری، ذیل آیه ابرار.

۵) آیه عصمت :

«و قرن فی بیوتکن و لا تبرجن الجاهلیه الاولی و اقمین الصلوه و ءاتین الزکوه و اطعن الله و رسوله انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا»، ۱۶.
در خانه‌های خود بمانید (و جز برای کارهایی که خدا بیرون رفتن برای انجام آنها را اجازه داده است از خانه‌ها بیرون نروید) و همچون جاهلیت پیشین در میان مردم ظاهر نشوید و خودنمایی نکنید (و اندام و وسائل زینت خود را در معرض تماشای دیگران قرار ندهید) و نماز را بـرپا دارید و زکات را بپردازید و از خدا و رسـولش اطاعت نمایید خداوند فقطمی خواهد پلیدی را از شما اهل بیت (پیغمبر) دور کند و شما را کاملاً پاک سازد.
پاورقی همین آیه صفحه ۸۸۴ :

«اهل البیت»، زنان خانواده پیغمبر و واژه «اهل»، منصوب به اختصاص و یا اینکه منادی است (عنکم - یطهرکم) تبدیل ضمیرهای جمع مؤنث به جمع مذکر به خاطر لفظ «اهل» است.
الف) ترجمه دهلوی، ذیل آیه عصمت.

ب) تفسیر الکبیر فخر رازی ج ۲۵، ص ۲۰۹.

ج) الجامع لاحکام القرآن (تفسیر قرطبی) ج ۱۴، ص ۱۸۲.

د) تفسیر طبری جزء ۲۲، ص ۵، مجلد دهم.

این پنج آیه به عنوان نمونه ذکر شد، شایسته است علاقه‌مندان، آیات دیگری را خود به تفسیر نور آقای دکتر مصطفی خرم‌دل مراجعه نمایند.

پی نوشتها :

- (۱) مؤلف این کتاب ترجمه و تفسیر نور آقای دکتر مصطفی خرم‌دل می‌باشد و با تفسیر نور حجه الاسلام و المسلمین قرائتی فرق می‌کند.
- (۲) مقدمه کتاب (ترجمه تفسیر نور)
- (۳) مجله (ترجمان وحی) شماره دهم، مقاله نقد کتاب ترجمه و تفسیر نور
- (۴) تفسیر المیزان، اثر علامه و فیلسوف عالیقدر حضرت آیه‌الله سید محمد حسین طباطبائی
- (۵) تفسیر نمونه، اثر فقیه و دانشمند معاصر حضرت آیه‌الله مکارم شیرازی و جمعی از اندیشمندان حوزه
- (۶) شش تفسیر از تفاسیر معروف اهل سنت
- (۷) قرآن کریم، سوره مائده، آیه ۶
- (۸) قرآن کریم، سوره مائده، آیه ۶
- (۹) قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۱۸۴
- (۱۰) قرآن کریم، سوره انفال، آیه ۴۱
- (۱۱) قرآن کریم، سوره مائده، آیه ۵
- (۱۲) قرآن کریم، سوره آل عمران، آیه ۶۱
- (۱۳) قرآن کریم، سوره شوری، آیه ۲۳
- (۱۴) قرآن کریم، سوره مائده، آیه ۵۵
- (۱۵) قرآن کریم، سوره انسان، آیات ۷ و ۸ و ۹
- (۱۶) قرآن کریم، سوره احزاب، آیه ۳۳

پژشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی